

DESTANLAR

Destan, Özbek edebiyatında iki büyük türü akla getirmektedir: Bunların birincisi halk destanları, ikincisi de binlerce yıldan beri şairlerin söyledikleri destanlardır. Halk destanları içinde en tanınmış olanları Goroğlı ve Alpamış türündeki destanlardır. Bunların yanında yazılı edebî eserlerde, Kutadgu Bilig ve Ali Şîr Nevâî'nin Hamse'sindeki destanlar da bu türün önemli örnekleri arasında sayılır.

Bugün Özbek destancılığı üzerinde geniş araştırmalar yapılmış durumdadır. Hadi Zarif, Töre Mirzayev, Malik Muradov, Muhammednadir Seyidov gibi araştırmacıların sayı itibariyle onlarla ifade edilen eserlerinde bu konu ilmî şekilde incelenmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında, kahramanlık ve romantik aşk destanları, Arap alfabesine dayanan eski Özbek yazısıyla taş basma olarak neşredilmiştir. Daha sonra Özbek Halk İcadı adı altında kırk ciltlik bir serinin yayınına başlanmış ve 1964-1989 yılları arasında yirmi ciltten fazla tutan bir seri hâlinde halk destanları yayımlanmıştır.

Özbek halk destanlarında, Türkistan'daki Özbek Türklerinin millî özellikleri, ahlâkî, felsefî, dinî ve dünyevî görüşleri terennüm edilmiş, halkın dili, tarihi, örf ve âdetleri güzel bir şekilde ifade edilmiştir. Kahramanlık, vatan sevgisi, aşk ve sadakat, halk destanlarının asıl muhtevasını teşkil eder. Bu eserlerde, yazılı edebiyatta tesadüf edilen yabancı tesirler görülmemektedir. Bunun için de halk destanlarını, milletin millî ve edebî ruhunu besleyen asıl kaynak olarak değerlendirmek doğrudur.

Folklor araştırmacısı Hadi Zarifin ifadesine göre, Özbek halk destanlarının nesilden nesile intikal ettirilmesinde en önemli rolü bahşılar üstlenmiştir. Bahşı, Türkistan'ın bazı yerlerinde şaman, falcı, duahan, kinneçi Ba'zi yerlerde semen, falçı, ba'zi caylerde duahan, büyücü gibi farklı ma-

nalarda kullanılmaktadır. Bahşı, Türkmenlerde destan anlatıcısı, Özbeklerde destancı ve falcı, Kazak ve kırgızlarda ise büyücü ve duahan manalarında kullanılmaktadır.

Bahşılar, halk destanlarını bazı yerlerde dombıra eşliğinde, bazı yerlerde kobız veya dutar ile, Harezmi barışılan ise tar ve rubab eşliğinde anlatmaktadırlar.

Özbek folklor araştırmacıları, Özbekistan'da yaşayan iki yüzden fazla şair ve bahşı tespit ederek bunların eserlerini incelemişlerdir. Bu sanatkarlardan en meşhur olanları şunlardır: Cumanbülbül, Cassan, Boran Şair, Çalman Bahsi, Sultan Kempir, Güle Kempir, Yoldaşbülbül, Ergeş Cumanbülbül oğlu, Fazıl Yoldaş oğlu, Polkan Şair, İslâm Nazar oğlu vb. Bugün Özbek destancılığı özelliklerine göre farklı mektepler hâlinde devam etmektedir. Bu mektepler şunlardır: Bulunğur, Korğan, Şehrisebz, Kamay, Şerâbâd, Harezmi destan mektepleri.

Cengiz Han sarayında, Altınordu, sarayında, daha sonra Hive ve Buhara saraylarında destan anlatan bahşılar daima mevcut olmuştur. Her boyun meşhur olmuş bahşıları, halk destanlarını ağızdan ağıza nakletmek suretiyle yaşatmışlardır. Özbeklerde güz mevsiminden itibaren bahar aylarına kadar her akşam destan okunması, halk eğitimi açısından önemli bir kültür faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Bahşı, dombırasını alır ve bütün gece destan okur. Bahşılar bu şekilde Goroğlı, Alpamış, Kuntuğmuş, Tomaris, Karahan gibi kahramanlık destanlarını yüzyıllarca terennüm ettiler. Bu gelenek, esir Türkistan halkının gönlündeki hürriyet arzusunu ve mücadele şevkini daima yaşatmıştır. Romantik aşk ve macera destanları ise, halkın millî ahlâkının ve millî hayat tarzının devam ettirilmesinde, millî dil ve edebiyatın muhafaza edilmesinde çok önemli bir hizmeti yerine getirmiştir.

